

מהדורת וויינרעב
גליון שבועי
פרשת חיי שרה | תשע"ו

משא ומתן

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון קל"ו

מעשה שהיה

שוכר שלא מדעת הרב אריה ליכטנשטיין

מאוחרת הסתיימה 'מסיבת התה' לטובת ארגון 'שמחה וישועה' בבית משפחת גולד. המשתתפות החלו להתפזר לבתיהן ומרת גולד, בעזרת מספר ידידות, עמלה בזריזות לסדר את ביתה.

היתה מסיבה יפה ומרשימה - החמיאה לה מרת לעווין - נראה לי שהמפות היפות הוסיפו חן מיוחד לשולחנות שהיו ערוכים בטוב טעם - הוסיפה בדרך אגב - מהיכן השגת אותן? - שכרתי אותן מחברת 'שולחן ערוך'.

- חבל שלא חשבתי על כך קודם. מחר 'שמחה וישועה' עורכים בביתי 'מסיבת תה', למשפחת המורחבת...

- תוכלי לקחת את המפות ולהשתמש בהן למחר. בין כך החברה אמורה לבוא ולאסוף את המפות רק בעוד יומיים...

- הכיצד? לא קיבלתי רשות לכך!

- למה לך רשות? בעלי החברה קנו מפות אלו רק כדי שיוכלו להשכירן ולהרוויח עליהן! זה ה'תיקון' של המפות עלי אדמות... אם תשלמי על השימוש בהן, אני בטוחה שהם ישמחו. מבחינתם זה כמו לצוד שני צפרים בפעם אחת... פעמיים שכירות...

- אשאל את בעלי.

מספר חדשים לפני כן. בעת שמשפחת לעווין חגגה שמחת נישואין לבנם, למזלם השכנים מהבית הסמוך נסעו מביתם למספר ימים. אלו שמחו מצידם להשכיר בתשלום את ביתם ל'שבת שבע ברכות', לבנם של לעווין שגר במונסי.

מלכתחילה היה מדובר שהאורחים ישתמשו בבית רק בשבת, אך במוצאי שבת החליט לעווין הבן להישאר ללון בבורו פארק - בין כך אני אמור לחזור מחר בערב לשמחת השבע ברכות. אחסוך את הדרך...

- אך אינני יודע כיצד להשיג את השכנים לשאל אותם - טען האב.

- למה צריך לשאול? נשלם על כך. ובכלל, אנחנו לא נכנסים לגמרי בלי רשות, אנחנו רק

פסקי דינים

דיני הלואאה (י) הרב חיים קאהן שליט"א

שיעבודא דרבי נתן

חז"ל דרשו מפסקי התורה שראובן (מלוה ראשון) שהלווה לשמעון (לוה ראשון ומלוה שני), ושמעון הלווה ללוי (לוה שני), גובה ראובן את חובו מלוי אע"פ שלוה משמעון ולא מראובן. כלל זה נודע כ'שיעבודא דרבי נתן' (שדר"ג), בעל מימרא של הלכה זו¹.

כשהגיע זמן הפירעון

כל זה כשהגיע זמן הפירעון של החוב השני, אבל לפני שהגיע זמן הפירעון, או אם שמעון הלווה ללוי עם תנאי שלא יגבה עד שירצה לוי לשלם, לא עדיף ראובן משמעון ואינו יכול גבות מלוי². ברם, אם הגיע זמן הפירעון ולא תבע ראובן את חובו משמעון, יכול שמעון לגבות חובו מלוי³. הטרור לגבות מלוי הוא על ראובן ואינו יכול לכופ את שמעון שיתבע מלוי ויפרענו⁴, ואף בזה יש שכתב אם אי אפשר לגבות מלוי בלי עזרת שמעון חייב שמעון לטרוח לגבות מלוי⁵. אבל יש שכתב שאם לוי לפניו ואינו רוצה לשלם לראובן חייב שמעון לעשות כל טעדיקי שישלם, שהרי עדיין חייב החוב לראובן ואם אינו עושה כן הרי הוא לוחש ולא ישלם, אא"כ לוי אינו לפניו אזי שמעון אינו חייב לטרוח אלא ראובן יפנה לבי"ד שיוציאו מלוי⁶. דין זה נאמר גם בכמה מלווים ולווים, כגון שראובן הלווה לשמעון ושמעון ללוי ולוי ליהודה וכן הלאה, גובה ראובן מהאחרון⁷.

גדר שדר"ג

בגדר שיעבוד זה נחלקו הפוסקים:

הפוסקים דנו למה נצרך לימוד מיוחד לשיעבודא דרבי נתן לחייב את לוי לשלם לראובן, הלא כל נכסי שמעון משועבדים לו, ובכלל זה החוב שלוי חייב לשמעון⁸.

יש שכתבו שמעתה משועבד לוי לראובן כאילו ראובן הלווה לו, ולכן גובה ראובן את חובו מלוי אפילו אם יש לשמעון נכסים ורוצה לפרוע לו, ולכן שמעון אינו יכול למחול ללוי או להאריך את זמן הפירעון מה שחייב לו, ואף רשאי ראובן למכור את החוב שלוי חייב לשמעון שמעתה הוא הבעל חוב⁹.

יש שכתבו ששדר"ג מועיל שלוי לא יכול לטעון לראובן שאינו בעל דברים שלו כשיש לשמעון נכסים ולכן גובה ראובן מלוי אפילו שהניח לו נכסים אצל שמעון, אבל כל זה רק כשאין הפסד ללוי מהגבייה כגון שבין כך היה צריך לשלם את חובו לשמעון, אבל אם יש לשמעון נכסים לפרוע ומחל ללוי או האריך לו את זמן הפירעון לא יכול ראובן לגבות ממנו¹⁰. ובה יש שביאר את הדין של שדר"ג שחויבו של לוי דומה לחיוב של ערב, ומפני זה חייב לוי לפרוע לראובן את חובו של שמעון גם אם יש לשמעון נכסים לפרוע אבל הוא אדם אלם שקשה לראובן לפרוע ממנו¹¹.

ראובן הלוה לשמעון ושמעון ללוי - האם ראובן גובה מהערב של לוי?

יש שכתבו שראובן לא נעשה למלווה של לוי כשיש נכסים לשמעון ואינו יכול לגבות ממנו אא"כ אין נכסים לשמעון שאז פקע השיעבוד שלוי חייב לשמעון. לפיכך, אף לדעה זו כל זמן שיש לשמעון נכסים לפרוע לראובן יכול שמעון למחול את חובו של לוי או להאריך את זמן הפירעון, אבל כשאין לו כדי לפרוע לראובן אינו יכול למחול או להאריך את זמן הפירעון¹².

לגבות מהערב של לוי

כתב המאירי שראובן שהלווה לשמעון, ושמעון הלווה ללוי עם ערב, ואין ללוי לפרוע, לא יכול ראובן לגבות מהערב של לוי שזה שעבד עצמו לשמעון ולא לראובן, ושיש מפקדים בכך¹³.

שדר"ג בשאר חיובים

שדר"ג נאמר בכל סוגי חוב, הן חוב של מלוה, על פה או בשטר, או שאר חוב כגון חוב שכירות שלוי חייב לשמעון משכורת, או דמי מקח שלוי חייב לשמעון, או שלוי הזיק את שמעון וחייב לו דמי הזיקו¹⁴, אפילו הזיק אותו בגרמי שחייב התשלומים הוא רק מדרבנן¹⁵, בכל אלה גובה ראובן מלוי את החוב ששמעון חייב לו.

שדר"ג בפיקדון או צדקה

הפוסקים נחלקו האם ראובן יכול לגבות מלוי את הפיקדון ששמעון הפקיד בידו¹⁶, אבל אינו יכול לגבות ממי שחייב עצמו לתת מעות צדקה לשמעון¹⁷.

שדר"ג בגוי

שדר"ג שייך אף בגוי, דהיינו אם הלווה ראובן לשמעון, ושמעון הלווה לגוי גובה ראובן מהגוי, ואם הלווה ראובן לגוי והוא הלווה לשמעון, יש שכתבו שגם בזה שייך שדר"ג וראובן גובה משמעון¹⁸, ויש שחילק שזה רק אם קדמה הלוואת ראובן לגוי הלוואת שמעון מהגוי שבהלוואתו מהגוי נשתעבד שמעון לראובן, אבל אם קדמה הלוואת שמעון מהגוי הלוואת הגוי מראובן כבר נפקע החוב של שמעון מהגוי כדין הפקעת הלוואה ולכן לא יכול ראובן לגבות משמעון, אבל נראה שאין כן הסכמת האחרונים¹⁹.

[1] פסחים ל"א א', ט"ע ס"ו פ"ו סעיף א'. [2] שם סעיף ט'. [3] פשוט, ואף לקצות ס"ק ב' ודעימיה שנפקע השיעבוד מלוי לשמעון היינו לאחר שתבע ראובן המשך הערת בעמוד ב'

מעשה שהיה

ממשיכים את השכירות לעוד יום... - טען הבן.
הם שאלו את הרב.

- ראשית, במקום שאסור להשתמש בלי רשות, הדבר אסור אף אם עד עתה נשתמש באותו הדבר ברשות הבעלים.

למשל, השואל שלא מדעת נקרא גזלן (שו"ע - חו"מ, סי' רצ"ב סעיף א'). הוא הדין למי ששאל חפץ לזמן מסוים וכלה הזמן, אסור לו להמשיך להשתמש בחפץ לאחר אותו הזמן. אם ימשיך דינו ככל 'שואל שלא מדעת' (מנחת חינוך מצוה ס').

אמנם, המשתמש שלא מדעת הבעלים בחפץ שרוצים הבעלים להשכירו, ודעתו לשלם על כך, כתב הרמ"א דינו נחשב 'גזלן' (חו"מ, סי' ש"ח סעיף ז'). ועדיין יש שכתבו דאולי בחפץ שאין הבעלים משכירים אותו לכל אחד, כגון דירתם וכדו', אין 'לשכור' לכתחילה בלא רשות מהבעלים (פתחי חושן - גניבה והונאה, פרק ז' הערה י"ד).

אך בנידונכם, מכיון והשכנים כבר גילו את דעתם שסומכים עליכם להשכיר לכם את ביתם, אני חושב שבוודאי מותר לכתחילה.

בעלה של מרת לעווין הזכיר לה את הסיפור הנ"ל - במפות של חברה שכל מהותן הוא בכדי להשכיר, בודאי שמותר לכתחילה לשכור אותן שלא מדעת הבעלים. הם לא מקפידים למי הם משכירים, העיקר להרויח... - פסק.

למחרת בשעת המסיבה, בעוד שפגגה של מרת לעווין ביקשה להעביר את כד השתיה נתקלה ידה בלא משים וכל השתיה נשפכה. כתם גדול של מיץ רימונים נפער על המפה.

כשתמה המסיבה הכניסה מרת לעווין את המפה למכונת הכביסה - **אני מקוה שזהו כתם שיורד בכביסה...** - הפטירה לבעלה.

- ואם לא? לא יהא דינו של 'שוכר' חמור מדינו של 'שואל'. הרי אף 'שואל' פטור ב'מתה מחמת מלאכה' (סי' ש"מ סעיף א')... כל שכן 'שוכר'! המפות מושכרות כדי להשתמש בהם לאירוח (עיין 'מעשה שהיה' גליון נ"ה אם גם כזאת נחשב 'מתה מחמת מלאכה').

ראשית, כפי שכבר הובא לעיל, פסק הרמ"א (חו"מ, סי' ש"ח סעיף ז') וזה לשונו 'הלוקח חמורו של חברו שלא מדעתו ועושה מלאכתו וכוונתו ליתן לו שכרו הוא כשואל שלא מדעת והוא גזלן. **ואם החמור עומד לשכור, לא הוא גזלן** עכ"ל. דברי הרמ"א מקורם טהור בדברי תשובת התרומת הדשן (סי' ש"ז).

דהיינו, חפץ העומד להשכרה, ראוי לקחתו שלא מדעת הבעלים, אם בדעתו לשלם להם השכירות. ופשוט, שאם נאנס החפץ בידו שפטור מלשלם, שוכר פטור באונס (סי' ש"ז סעיף א').

אמנם, כאשר נפחת החפץ או נתקלקל מחמת השימוש שנשתמש בו, ואפילו מחמת שימוש סביר שלמענו משכירים הבעלים חפץ זה, מצאנו פלוגתא בין הפוסקים אם יכולים הבעלים לחייבו לשלם פחת זה (כאשר מחיר השכירות אינו מכסה את הנזק. יש להדגיש, שאף להמחייבים שוב אי אפשר לחייבו בתשלום השכירות).

יש שחייבוהו (קצות סי' ש"ח סק"ג ונתיבות שם סק"ד). וכן שיטת רבים מהפוסקים בכל שואל שלא מדעת, אף במקום שהותר לו כגון לצורך מצוה. עיין דרישה סי' שמ"ב, מקור חיים לבעל החוות יאיר א"ח סי' י"ד). ויש שתלו זאת במחלוקת הראשונים (מחנה אפרים - גזילה, סי' ט"ו).

וביאר הדבר בדעת המחייבים: אכן השוכר שלא מדעת חפץ העומד להשכיר ובדעתו לשלם על שימושו להבעלים, אינו נעשה 'גזלן' בכך מאחר וחפץ זה עומד הוא להשכרה. מכל מקום, יכולים הבעלים לטעון כי אינו 'שוכר', מעולם הם לא הסכימו על כך והוא נטל זאת שלא ברשותם.

על כן, כאשר קרה 'אונס' שלא מחמת השימוש, אי אפשר לחייבו על כך, הוא אינו 'גזלן'. אך אם בשימושו הוא הזיק את החפץ, חייב הוא על כך שלא ככל 'שוכר' (מחנה אפרים שם).

ובכלל, הן ביסוד הפטור ד'מתה מחמת מלאכה' נאמרו שני דרכים עיקריות בפוסקים וכדלהלן. או שהיא פשיעת המשאל והשאל הכלי למלאכה שאינו ראוי לה, או שהמשאל מוותר מראש על נזק שיבוא מחמת המלאכה (עיין 'מעשה שהיה' גליון י"א).

בשני טעמים אלו יש מקום לומר שאינם שייכים כשלקח שלא מדעת הבעלים (עיין שדי חמד - מערכת ד' מינים, סי' ג' אות ט').

למעשה:

מותר למרת לעווין 'לשכור' את המפות שלא מדעת חברת 'שולחן ערוך'.

כאשר המפות ניזוקו מחמת השימוש, שיטת רוב הפוסקים נוקטת לחייב 'שוכר שלא מדעת' ויפשרו ביניהם (ובפרט שמפות משומשות היו, עיין 'מעשה שהיה' גליון נ"ה בשומת חפצים משומשים).

לקבל את הגליון באימייל שלחו ל mm@businessshalacha.com

קו ההלכה

'שואל שלא מדעת' בטעות

בקשתי מידיד שישראל לי את המטריה (Umbrella) שלו. הוא הסכים ואמר לי שמונחת בסמוך למדרגות הבית ואטול אותה משם. לקחתי אותה, ובעת

שצעדתי עמה ברחוב נשבה פתאום רוח חזקה שאינה מצויה ושברה אותה. לאחר מעשה התברר שמטריה זו כלל אינה שייכת לידידי, היא היתה שייכת לשכן אחר. המטריה של ידידי היתה מונחת במקום אחר, והוא לגמרי שכח מכך וטעה לחשוב שזו, המונחת בחדר המדרגות, שלו היא.

שאלה: האם אני חייב לשלם לבעליה של המטריה?

תשובה: אם המטריה היתה אכן שייכת לידיד שלך, היית פטור על שבירתה. 'שואל' פטור ב'מתה מחמת מלאכה', שהנזק בא מהשימוש הרגיל בחפצים מעין אלו (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ש"מ סעיף א'). אלא, שלכאורה פטור זה אינו קיים כאשר לא קבלת את רשותם של הבעלים להשתמש ברכושם. הסיבה ששואל פטור ב'מתה מחמת מלאכה' היא משום דטוען למשאל 'וכי לאוקמא בכילתא שאילתא', דהיינו ששאלתי ממך החפץ כדי לעשות מלאכה. אם כן, לכאורה כששאל שלא מדעת הבעלים לא שייכת טענה זו (עיין ריטב"א בבא מציעא דף מ' ע"ב ד"ה 'מתקיף').

והנה במושכל ראשון היה נראה שיש לחייבך מצד דין 'שואל שלא מדעת' שדינו כ'גזלן' (סימן רצ"ב סעיף א'). אף שמעולם לא נתכוונת לגזול, כלל הוא 'אדם מועד לעולם' ומעשיו מחייבים אותו אף באונס'. לכאורה על אף שנעשית לגזלן בשוגג ובטעות, 'גזלן' אתה ודינך להתחייב אף באונסין כגזלן.

אלא שכתבו כמה פוסקים שכלל זה ד'אדם מועד לעולם' הוא דוקא במזיק שגזירת הכתוב היא ממה שנאמר 'פצע תחת פצע' לרבות שוגג כמזיד, אך 'גנב בשוגג' אינו כן ופטור באונסין. אף דפשיטא שחייב להשיב את הגניבה ליד הבעלים כשהחפץ בעין דהא ממונו בידו, מכל מקום הוא פטור באונס ושלא כדון 'מזיק' (קצות ונתיבות סימן כ"ה סק"א).

אך יש מהפוסקים שכתבו שזו מחלוקת הראשונים והעיקר כהשיטות דגם 'גנב בשוגג' הוא גזלן אם נתכוון להוציא מרשות הבעלים. דהיינו, אם היית סבור שהמטריה שייכת לך ועל דעת כן נטלת אותה, אינך נחשב לגזלן עליה להתחייב באונס. אך אתה, באשר היית סבור שהמטריה שייכת לידידך, הרי שנתכוונת להיות 'שואל' עליה. על כן, גם אם לבסוף נודע ששל אחרים היא, דינך כ'שואל שלא מדעת' דהוי 'גזלן' (מחנה אפרים - גזילה, סימן ז', ועי' ח"י ר' שמואל ב"ק סי' כ' אות ה').

העולה מכל הנ"ל שיש מחלוקת בין הפוסקים לגבי אחריותך, ופטור אתה (ומשום 'שואל' אי אפשר לחייבך, דהא בדעתך היית סבור שהוא של ידידך וממילא מעולם לא קיבלת על עצמך להתחייב עליה אם יבוא נזק 'מחמת מלאכה' - עיין פתחי חושן גניבה פרק ז' הערה ב' וערך ש"י סימן ש"מ סעיף ד' ד"ה 'מחמת').

המשך הערות מפסקי דינים

מלוי. [4] שם. סעיף ג' מבעל התרומות שער נ"א ח"א ס"ג והטור. ועיין בחזו"א ב"ק סי' ט"ו ס"ק ל"ה שכתב שאין שמעון חייב לטרוח לגבות מלוי אלא אי"כ ב"ד צריכין לטיוע דדיה, עיי"ש. [5] ערוך השולחן שם סעיף ג'. וכתב דזה פשיטא, עיי"ש, ומסתבר דסובר שבכה"ג לכ"ע עדיין שייך בזה עבד לזה לאיש מלוה. [6] ש"ך שם ס"ק ח'. ועיין בתומים ס"ק ז' ואבני חושן ס"ק ה'. ולפי זה צ"ע בחוב שאינו הלואה שדנו האחרונים אם שייך עבד לזה וכו'. [7] פתחי תשובה ס"ק א'. ועיין גם שם מעיני יוכל לגבות מאחרון כשראונו אינו תובע עדיין. [8] עיין מאירי ב"ק מ' ב' שהאריך בשיטות הראשונים בזה. [9] קצות סי' פ"ו ס"ק א' וסי' פ"ה ס"ק ה'. כשיטת מהרש"ל ב"ש"ש ב"ק פרק ד' סי' י"ט שראובן גובה מלוי אפילו שיש נכסים לשמעון וגם אינו יכול למחול, ויכול לגבות מטלטלין מלוי הגם ששמעון רוצה לפרוע לראובן מעות, ובהו ביאר מה שראובן גובה ממה שקנה לוי לאחר שלוה משמעון, הגם שנכסים אלה לא היו משועבדים לשמעון. [10] ש"ך ס"ק ה'. [11] נתיבות סי' פ"ו ס"ק א'. ולפי זה כתב הערוך ש"י שאם תפס ראובן מלוי על חוב ששמעון חייב לו בחיוב שתלוי במחלוקת הפוסקים ובהו לא מהני תפיסה כמבואר בס"ט מ"ט, ובפ"ת סי' קכ"ט ס"ק ט'. [12] ש"ע סי' פ"ו סעיף ב' מבעל התרומות והר"ן שאינו גובה כשיש לשמעון דזה כמו נכסים משועבדים במקום שיש בני חורין, ובסעיף ה' מבעל התרומות ששמעון אינו יכול למחול (כשאין לו נכסים לפרוע) דקען שעבודו, ועיין בערך ש"י שהאריך בזה. וראה רשב"א קדושין ט"ו שכתב בגדר שדר"ג דזה קעין אפוכי מטרתא למה לי, וע"ע תוס' פסחים ל"א א' ד"ה משתעבדנא, ובמהרש"א שם. [13] מאירי ב"ק מ' ב' והובא בספר המקנה כלל כ"ג פרט ד' אות ז'. [14] ש"ע שם סעיף א' ו"ש"ר ס"ק ב'. [15] ש"ך ס"ק ב' דכל תיקון רבנו שמעון. [16] דאורייתא תיקון. [16] ש"ך ס"ק ב' כתב שגובה מפיקדון ולזה הסכים הנתיבות ס"ק א' אבל הקצות ס"ק ד' כתב דבפיקדון לא שייך שדר"ג דחיוב חזרה לא מחילה עד שעת פשיעה, ועיין במשובב שם. ועיין אמרי בינה ט"ו ס' כ"ו, שבילי דוד אה"ע סי' ק'. [17] קצות ס"ק ג'. ועיין ערוך השולחן סעיף א' וש"ע י"ד סי' רנ"ג סעיף י"ב. [18] עיין פתחי תשובה ס"ק א' מהרבה פוסקים. [19] שם מהתומים ס"ק י"ז, וזה כשיטתו בסי' ע"ב ס"ק נ"ז שהפקעת הלואה נעשה תיכף עם ההלוואה, אבל בסי' קכ"ט ס"ק כ"ז כתב ששם מוכח שצריך להפקיע בפיגוש, וכ"כ הג' תיבות סי' ע"ב ס"ק נ"ב כתב דזמן שלא גילה הישראל דעתו לא נפקע וגם לאחר שגילה לא נקרא שלו, וגם בסי' ק"ל ס"ק א' העיר עליו, ועיין כאן באבני חושן ואמרי בינה הלואה סי' פ"א.